

Gudmundstjärn [Y 13]

Detta är en värdebeskrivning som ska förklara och förtydliga värdena inom riksintresset.

Id: Y 13

Namn: Gudmundstjärn

Kommun: Sundsvall

Socken: Indal

Huvudsaklig karaktärstyp: Ensamgård

Andra karaktärstyper: Fäbodmiljö

Riksintressebeskrivning beslutad av RAÄ 2018:

Motivering:

En välbevarad *ensamgård* berättar om ett nybygge anlagt på 1700-talet, långt utanför de mer etablerade jordbruksbygderna, som utvecklades till ett skogshemman i bruk fram till 1940-talet. Bebyggelsemiljön visar hur ett självhushåll i skogsbygden kunde vara organiserat och är samtidigt ett bra exempel på det norrländska månghussystemet. (*Ensamgård, fäbodmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

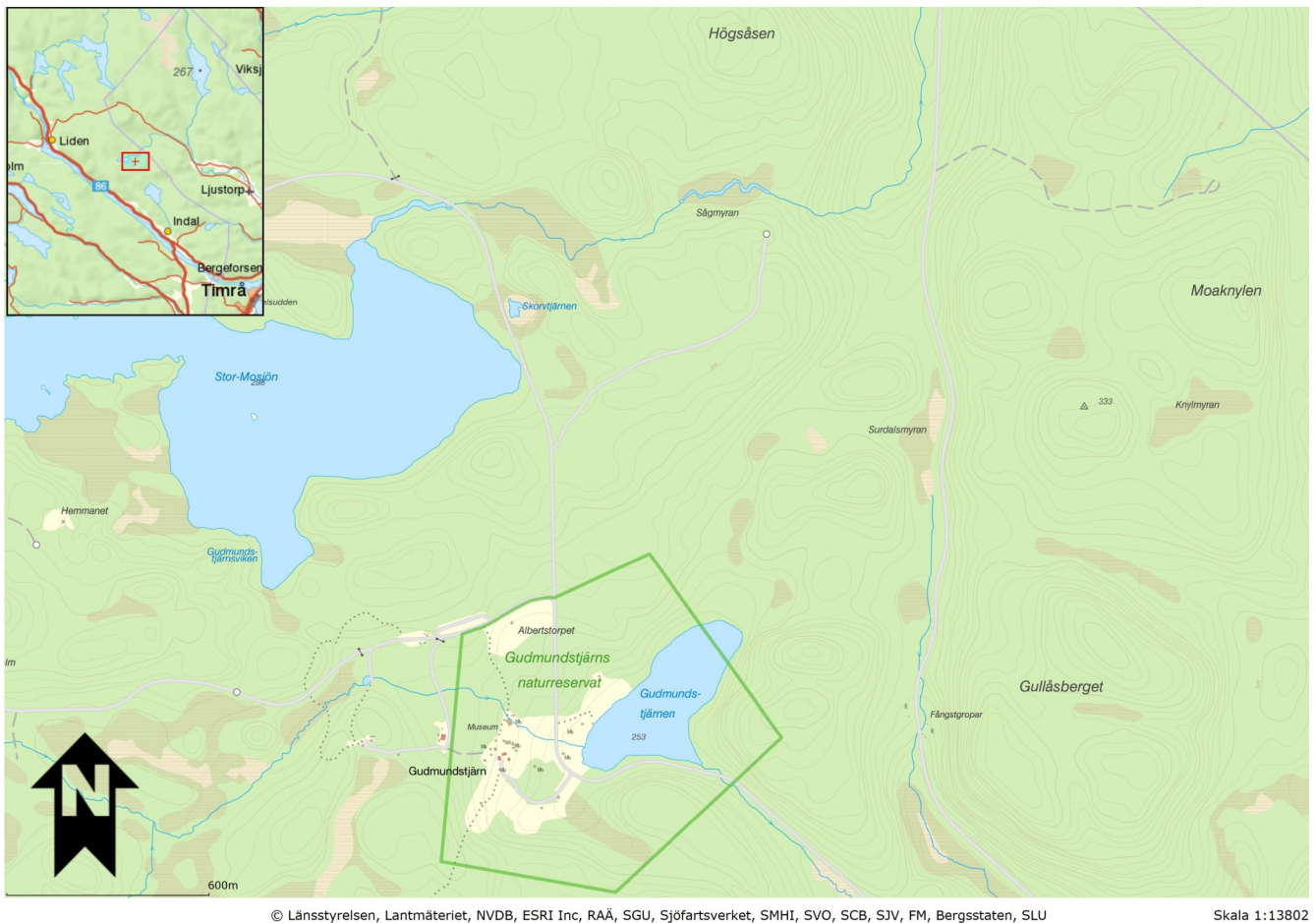
Gårdens välbevarade byggnader, alla med sin egen funktion. Utsikten från gårdens höga läge, ner över tjärnen och odlingslandskapet samt de omgivande, täta skogarna. Den karaktäristiska gårdsstrukturen med boningshusen placerade i vinkel intill varandra och ekonomibyggnaderna oregelbundet placerade omkring. Torplämningarna i typiska lägen intill skogskant. Det hävdade och ålderdomliga odlingslandskapet som omger gården med indelningar och ängslador. Fäboden Högsåsbodarna, med stigen till Gudmundstjärn samt stigar ut till omgivande skogsmark

Länsstyrelsen
Västernorrland

Besöksadress: Nybrogatan 15 och Pumpbacksgatan 19
Telefon: 0611-34 90 00

E-post: vasternorrland@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/vasternorrland

Utbredning och landskap: Höglänt kuperat skogsområde mellan Indalsälvens- och Ljustorpsåns dalgångar. Gården ligger högt placerad med de öppna odlingsmarkerna i söderläge ner mot Gudmundstjärnen.

Utdrag från RAÄ ordlista med landskaps- och miljötyper:

Odlingslandskap: Samlingsbegrepp för landskap präglad av lantbruk. Odlingslandskapet innefattar herrgårdar, byar och gårdar med dessas transportvägar, arbetsställen och produktionsmarker, såsom åkrar, ängsmark, betesmark, bondeskog, vattendrag, våtmarker och sjöar. Kulturhistoriskt betingade urval i odlingslandskapet kan vara ettdera Slättbygd, dalgångsbygd, Mellanbygd eller Skogsbygd eller Fjällbygd.

Ensamgård: Jordbruksfastighet som inte tillhör by.

Riksintressets värden:

- En unik ensamgård som har ett karaktäristiskt läge i landskapet, mitt ute i skogsbygderna.
- En välbevarad bebyggelse i ett odlingslandskap som berättar om självhushållets gårdsstruktur, jordbruk och byggnadstradition.

Riksintresset Gudmundstjärn berättar om en ensamgård som anlades som ett nybygge 1778 och som sedan utvecklades till ett skogsjordbruk, som fungerade som ett självhushåll långt in på 1900-talet. Fem generationer i rakt nedstigande led har brukat gården som, innan jordbruket lades ner 1943, var ett av de sista verkliga självhushållen i landet.

Historien om Gudmundstjärn tar sin början då staten under 1600- och 1700-talen uppmuntrade till nybyggen genom att upplåta kronans mark. Syftet var att få obebodda trakter uppodlade och att landets befolkning skulle öka. Gudmundstjärn var ett av fem nybyggen som delats upp i Loningens kronoallmanning i Indals socken. Gudmundstjärn kom att utvecklas till en relativt välbärgad gård och avsöndrade under 1800-talet mark till två torpställen, som i båda fallen fungerade som dagsverketorp till en början.

Bebyggelsen berättar om hur ett självhushåll i skogsbygderna kunde se ut och hur det var organiserat med en byggnad för varje funktion och med en fäbod, avlagset från gården i skogen. Området ger en upplevelse och förståelse för nybyggarnas förutsättningar och livsvillkoren för de familjer som bosatte sig i skogen, avskilt från bygemenskap och annan bebyggelse.

Gudmundstjärn är en unik kulturmiljö som både har ett starkt upplevelsevärde och ett stort kunskapsvärde. En viktig del av det kulturhistoriska värdet utgörs av sambandet mellan den välbevarade gården, det ålderdomliga odlingslandskapet och de omgivande täta skogsmarkerna kring bebyggelse och tjärn.

Så här syns riksintressets värden i landskapet:

Gudmundstjärn har ett isolerat läge mitt inne i skogen cirka en mil norr om Indals kyrka. Idag leder en väg fram till det före detta skogsjordbruket vilket det inte gjorde under de 165 år som gården var bebodd. Trots att det idag går att ta sig till gården via en anlagd väg så är det en stark upplevelse att komma fram till Gudmundstjärn, efter att ha färdats en lång väg genom tät skog. Skogen öppnar upp sig kring tjärnens västra sida och gården med alla sina byggnader är placerad i ett höjdläge ovan vattnet.

Gudmundstjärn är idag en museigård vilket gör miljön mer tillgänglig; här finns möjlighet att uppleva 1800-talets skogsjordbruk på ett pedagogiskt sätt. Det finns ett stort antal informationsskyltar inom området, som berättar om det äldre jordbruket och om människorna och livet på Gudmundstjärn.

Odlingslandskapet

Det är ett öppet och kuperat odlingslandskap som omger gårdsbebyggelsen och som planar ut i

området närmast tjärnen. De olika ängs-, hag-, och före detta åkermarkerna är avdelade med gårdsgårdar av trä. Spridda i det före detta odlingslandskapet och på avstånd från gårdskärnan finns grå omålade timrade lador som användes för förvaring av hö. Den tidigare åkermarken som sträcker sig ner till tjärnen är sedan vägens tillkomst 1961 kluven. För att återskapa en mer ursprunglig bild av omgivningen får vägsträckningen tänkas bort, vilket inte är särskilt svårt.

Området kring Gudmundstjärn är också skyddat som naturreservat. Reservatet har som mål att bevara och restaurera den kultur- och naturmiljö som finns och hålla området tillgängligt för allmänheten. Det är en torr och näringsfattig jord där traditionell slätter, djurbete kombinerat med gallring av sly har gjort att en intressant ängsflora har överlevt i området.

Omkring det hävdade landskapet kring gårdsbebyggelsen och på andra sidan tjärnen växer skogen tät. Det fysiska landskapet blir en viktig kunskapskälla i sig självt och därför viktigt att bevaras. Upplevelsen av landskapet ger med stöd av de många informationstavlor i området en förståelse för hur äldre tiders odlingsmarker var uppdelade och hur de brukades. Det isolerade läget för gården, med utsikt från tunet på höjden ner över tjärnen och de omgivande skogarna, skapar dessutom ett stort upplevelsevärde som är viktigt att värna om för att helhetsförståelsen av kulturmiljön fortsatt ska finnas kvar.

Välbevarad bebyggelse

Karaktäristiskt för bebyggelsen är att alla byggnader till största del är timrade. Vissa hus har panelklädda fasader men flera har stommen i liggtimmer synlig. Utmärkande för husen är också att de aldrig har målats, utan står utspridda på höjden, skimrande grå med grå spåntak.

De två mangårdsbyggnaderna ligger placerade i vinkel mot varandra. Invid ligger bagarstugan som också den använts som bostad under perioder. Runt om ligger gårdens övriga byggnader oregelbundet placerade. Ända in på 1940-talet fungerade Gudmundstjärn som ett väl utvecklat självhushåll, där nästan allt som behövdes för överlevnaden producerades på gården. Om detta berättar också det stora antalet bevarade byggnader, alla med sin egen funktion. Här finns en ladugård och ett stall, smedja, snickarbod, såg- och kvarnhus, spånhyvel, tvättbod, mangelbod, sädesbastu, risbod, vedbod, härbre och jordkällare. Samt som tidigare nämnts flera ängslador.

Som mest har det funnits ett 30-tal byggnader på Gudmundstjärn, med de två torpställenas byggnader inräknade. Idag finns det ett 20-tal byggnader bevarade på gården. De välbevarade byggnaderna är framförallt uppförda under 1800-talet, den yngsta byggnaden är ladugården som byggdes 1929 och den äldsta bör vara tvättboden vid bäcken. Nästan samtliga byggnader på Gudmundstjärn är skyddade som byggnadsminne. Det innebär att det finns skyddsföreskrifter som syftar till att bevara byggnadernas karaktär och till att de ska underhållas på ett sådant sätt att deras kulturhistoriska värde inte minskar.

Gårdens fäbod

På 1880-talet anlades en fäbod på Högåsen, nordost om Gudmundstjärn. Till fäboden tog man boskapen under sommarhalvåret, här tillverkades smör och ost och det var här som gårdens potatisodling förlades. Fäboden användes fram till 1900, därefter var det ett uppehåll till 1919 för att sedan användas i ytterligare tio år.

Det finns fyra byggnader kvar; fäbodstugan, en lada och två fähus. Byggnaderna är timrade med plåttak och endast en är målad, faluröd. Det finns dessutom en raserad jordkällare som är uppförd i sluttning och ett mindre raserat fähus. Vallen har till viss del vuxit igen men ytan mellan byggnaderna är öppen. Byggnaderna ligger på en höjd från vilken stigar leder ut i de omgivande skogsområdena kring fäboden är till viss del präglade av betet och det finns andra spår såsom delar av gårdsgårdar och trävägvisare som berättar om hur marken har nyttjats historiskt. Det är, liksom vid uppförandet, en otillgänglig väg att ta sig till fäboden, en skogsstig genom landskapet leder fram till platsen. Detta ger ett starkt upplevelsevärde och har ett stort pedagogiskt värde för förståelsen för hur fäbodlivet, avskilt från gården, kunde se ut.

Torpen

Under första delen av 1800-talet avsöndrades mark till två torpställen. Det första, som senare kom att kallas Kajsatorpet, låg strax sydöst om gårdskärnan invid skogskanten. Idag finns resterna av stengrunden kvar och en jordtäckt källare som visar var torpet har legat. Det andra torpet, Albertstorpet, låg vid skogen strax norr om gårdskärnan. Där har vägen dragits och det finns endast lämningar som berättar om det forna torpstället, bland annat i form av en stengrund och röjningsrösen. De båda torpen fungerade till en början som dagsverkestorp vilket innebar att torparfamiljerna som levde där hade skyldighet att utföra ett visst antal dagsverken på Gudmundstjärn per år. Men förutom den extra arbetskraften innebar inflyttningen av torparfamiljerna att lite av den isolering som varit rådande för familjerna på Gudmundstjärn bröts.